

Problema evreiască și discursul responsabilității în *Spovedania* de Traian Popovici

Simina Lazăr

Masterand, Universitatea Ștefan cel Mare, Suceava

Conf. univ. dr. Daniela-Viorica Petroșel (coord.)

Abstract

Historical Bucovina presents a dynamic landscape characterized by enduring multiculturalism, with the "Jewish question" emerging as a pivotal element in its evolution from 1939 onwards. Bucovina served as a diverse region where multiple ethnicities coexisted, with Jews comprising a significant portion of the population. However, they were consistently perceived through the lens of "otherness." Traian Popovici, the mayor of Chernivtsi during a period marked by strong anti-Semitism, authored a confessional text detailing the events occurring between 1941 and 1942. With remarkable moral fortitude and a talent for translating history into memoirs, he endeavored to elucidate the complex political and social developments of the era. In doing so, Traian Popovici crafted a fresh portrayal of Bucovina as a multicultural space, reshaping its image.

Keywords: antisemitism, multiculturalism, otherness, memory, interculturalism

Introducere

Rădăcinile antisemitismului din Bucovina sunt vechi și le regăsim în *Jurământul Țării la 1777*, povestire care îi aparține scriitorului Ion Grămadă:

Vestea despre omagiu a fost răspândită în toată țara și de aceea a venit o mulțime mare de oameni la Cernăuți. Pentru îndestularea acestor suflete, s-au aruncat de pe balconul arcului de triumf bani noi galițieni de câte 15 creițari în sumă de 760 coroane, iar ca să nu se iște scandaluri fură depărtați Jidovii cei lacomi. (Grămadă, 1926)

Din textul lui Ion Grămadă transpare puterea antisemitismului din Bucovina, însă și mai elocvent se regăsește în broșura pe care Vichentie Simiganovschi o adresează țăranilor din Bucovina. Broșura lui Vichentie Simiganovschi se intitula *Un sfat prietenesc* și descria viața practică a bucovinenilor, însă, în același timp, evidenția și problema care ajungea să fie viciul bucovinenilor, și anume—consumul de alcool. Liantul dintre antisemitismul bucovinenilor și evreii din acea vreme consta și în faptul că evreii vindeau alcool țăranilor, aceștia pierzându-și casele și ajungând să lucreze pentru evrei. Aceste

realități complexe sunt ilustrate inclusiv de termenul utilizat cu sens peiorativ pentru evrei: *jidan*⁵. Astfel că legenda referitoare la Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, dar și faptul că evreilor li s-a dat bani în altă zi la serbarea de la Cernăuți când s-a sărbătorit alipirea Bucovinei Imperiului Habsburgic întăresc afirmația că axiomele antisemitismului din Bucovina erau puternic înrădăcinate în conștiința oamenilor. Aceste evenimente adunate dau naștere unui posibil manual de antisemitism ale cărui învățături au culminat în anul 1941, alături de mișcarea antisemită din România a extremei de dreapta condusă de Ion Antonescu. În România anului 1923, conform lui Zigu Ornea, evreii nu aveau drepturi politice, căsătoriile între evrei și români erau interzise, iar în iunie 1941, Ion Antonescu a ordonat ca toți evreii să fie evacuați din casele lor, în Bucovina construindu-se un ghetto în Cernăuți și unul în Transnistria (Ornea, 1996).

1. Traian Popovici

Autorul s-a născut în județul Suceava, iar, spre deosebire de întreaga linie masculină din familia sa care este dominată de vocația preoției, acesta a fost avocat. Povestea sa se conturează alături de legenda străbunicului său, popa Andrei din Udești, care a rămas în istorie prin faptul că a refuzat să depună jurământul față de austrieci în anul 1777, fapt consemnat de Ion Grămadă în schițele sale istorice, *Bucovina de altă dată*. Ceea ce îi întărește valorile moștenite din familie, dar și din mediul academic în care s-a format, este trecerea clandestină a graniței pentru a lupta alături din români în Primul Război Mondial. Fapta care i-a adus gloria și locul bine meritate în istorie a fost salvarea a unui număr de aproximativ 20.000 de evrei de la deportarea din Bucovina. Acest act de curaj și de umanitate îi aduce titlatura de „Drept între popoare”⁶ (Satco, 2004) sau „binefăcător al poporului evreu”, ca un Oskar Schindler bucovinean.

2. Relația identitate-alteritate

Una dintre cele mai complexe relații conceptuale care a dominat interacțiunea umană, ce are drept punct de plecare teoriile lui Platon (apud

⁵ Termenul *jidan* are o bază etimologică complexă, regăsindu-i echivalentul și în alte limbi, de pildă în franceză întâlnim forma *juiif*, în engleză *jew*, iar în germană există forma *jude*, toate acestea având ca origine latinescul *judaesus*. (Măndescu, 2008)

⁶ Această titlatură este oferită de către Israel persoanelor care nu sunt evrei și care și-au riscat viața pentru a-i salva pe evrei în timpurile grele ale istoriei. Traian Popovici este primul român căruia i se acordă acest titlu. Printre românii care au mai primit acest titlu se numără și Regina Elena a României care a contribuit la oprirea deportării evreilor din Cernăuți.

Dehelean, 2018), dar se dezvoltă accentuat în secolul al XX-lea, este relația identitate-alteritate. Ea poate fi inclusă în sfera imagologiei și considerăm că poate decoda universul discursiv din romanul *Spovedania*. Perspectivile teoretice asupra alterității sunt diverse, putem invoca astfel o opinie structuralistă aparținându-i lui Claude Lévi-Strauss, cel care considera că Sinele poate fi înțeles complet doar prin prisma alterității (apud Dehelean, 2018). Din punctul de vedere al psihanalizei lui Carl Gustav Jung, alteritatea nu este altceva decât o altă personalitate aferentă identității (apud Dehelean, 2018). În spațiul românesc, alteritatea și identitatea au fost definite de Rodica Marin, cea din urmă ajungând la concluzia că între identitate și alteritate există o punte. Acestea fiind menționate, în perceperea identității bucovinene putem opera cu concepte din sfera imagologiei, întrucât bucovinenii aveau deja stereotipurile create referitoare la evrei, stabilindu-se un raport conflictual între alteritate și identitate. Cert este că în opera lui Traian Popovici și în faptele sale observăm o transcendere a acestor concepte, fiind avocatul poporului său și apărătorul acestuia, indiferent de etnie, moralitatea sa observându-se în faptul că Traian Popovici se extrage intrigilor politice din acea perioadă. Istoria evreilor bucovineni este o istorie a suferinței care are la bază o politică rasială promovată de guvernul român, însă acțiunea de salvare a lui Traian Popovici și *Spovedania* scrisă ulterior devin pilonul care asigură stabilitate în istoria învolburată. Fiind un spirit bucovinean al cărui țel era umanitatea, Traian Popovici a evidențiat încă o dată că rolul literaturii este acela de a clarifica vâltoarele istoriei. Paul Ricœur aduce o idee care formează un punct central în înțelegerea textului *Spovedania*, afirmând „Avem nevoie de un model ficțional pentru a ne înțelege viața, care este o poveste incompletă” (apud Dehelean, 2018). Ceea ce propune autorul este o regăsire a identității prin intermediul operei scrise, fapt ce se observă și în cazul textului lui Traian Popovici, a cărui identitate se întregeste odată cu elaborarea scriiturii și cu nașterea unei alterități: poporul evreu.

2.1. Discursul responsabilității în *Spovedania*

Textul confesiv, scris sub forma unei mărturisiri, *Spovedania* reprezintă descrierea evenimentelor dintre anii 1941-1942 din Cernăuți, din perspectiva lui de primar al orașului într-un context puternic antisemit. Textul este divizat în nouă părți, însă sunt supuse analizei prima și a cincea parte pentru că acestea denotă valoarea literară cea mai pregnantă. În *Cuvânt înainte*, care reprezintă atât motivația textului dar și o meditație gravă asupra istoriei, Traian Popovici resimte greutatea faptelor istorice în care acesta a fost un agent activ.

De asemenea, tot în această parte, Traian Popovici creează miezul iradiant al scrierii sale, afirmând că: „Viitorimea mă va judeca, dacă am făcut

rău sau bine, cu aceasta a mea spovadă” (Popovici, 2006). Autorul nu doar trece prin filtrul memoriei evenimente istorice, dar creează și un spațiu de întâlnire al celor care se apleacă asupra textului. Pe parcursul textului, Traian Popovici surprinde contextul premergător deportărilor, cabinetul militar lua treptat măsuri pentru excluderea evreilor din viața publică, aceștia erau obligați să poarte „steaua lui David”, le era interzis să facă comerț, să se deplaseze în interiorul țării, pedeapsa fiind deportarea în lagărul de concentrare. Evreii din Cernăuți au ajuns să fie numiți „Poporul lui Traian”, iar orașul Cernăuți devenise oaza evreilor, locul în care acestora li se respectau încă majoritatea drepturilor.

În partea a cincea intitulată *Deportarea*, Traian Popovici realizează o diferențiere semantică a termenilor *deportare* și *evacuare*, demonstrându-se astfel că termenii utilizați dau naștere unei lumi și validează acțiuni inumane, întrucât deportarea a fost numită *evacuare* în documentele oficiale, însă Traian Popovici alege termenul de *deportare*, motivând că evacuarea trimite spre ideea de salvare a unei populații de la un pericol, în schimb, deportarea este îmbibată de ură, fiind o acțiune care vizează doar o anumită parte a populației, evreii fiind deportați fără voința lor.

Spovedania sa ia forma unei demonstrații a puterii cuvântului, a responsabilității și a persuasiunii în privința problemei evreiești, întrucât, printr-o pledoarie, Traian Popovici a reușit să convingă mulțimea de magistrați, guvernatori și generali că evreii sunt esențiali economiei, că pătura intelectuală hrănește orașul, iar profesiile evreilor sunt necesare supraviețuirii umane, majoritatea evreilor fiind ingineri, arhitecți și medici; în urma acestor acțiuni, ajunge să primească porecla de *jidovit*

Spovedania aceasta în fața întregului meu neam nu este pornită din voința de a acuza, pe cei cari îi acuză faptele lor, nici de a reliefa o atitudine, pentru care am fost ostracizat prin trei ani și pe urma căreia am suferit îngenunchieri. Ea este spovedania unei conștiințe, care în tragedia umană ce a trăit-o, a făcut tot ce i-a fost cu putință să zăgăzuiască furia, să îmblânzească pe cel sălbatic, să încurajeze pe cel înfricoșat, să mângâie pe cel disperat și să toarne nădejde în cel plecat în surghiun. (Popovici, 2006)

Prin textul său, Traian Popovici se sustrage și se poziționează deasupra opoziției binare: *eu-celălalt*, anulând opoziția *identitate-alteritate*. Textul are un caracter puternic evocator, autorul simțind nevoia să-și justifice acțiunile, să clarifice vâltorile istoriei, eliberându-și conștiința în același timp, fiindcă acesta își clarifică atât sieși evenimentele istorice, cât și viitorimii. Pornind de la textul lui Traian Popovici, ideea că Bucovina a fost un spațiu multicultural este întărită. Bucovina istorică a reprezentat un topos în care au conviețuit mai multe etnii, evreii alcătuind o bună parte din această populație însă au fost priviți mereu din perspectiva alterității, a celorlalți. Rădăcinile acestei

perspective au fost evidențiate ulterior, antisemitismul era deja prezent în structura internă a bucovinenilor, acesta doar a culminat odată cu anii 1939, mai ales că în România anului 1937 antisemitismul era legal.

Totodată, am regăsit în poemul lui Paul Celan, *Fuga morții*, o atitudine asemănătoare textului lui Traian Popovici. Paul Celan înglobează lumea lagărului de concentrare în structura intimă a poemului. Limbajul poetic este asemănător cu cel utilizat de Traian Popovici în descrierea drumului parcurs de evrei spre ghetto și viața acestora în lagărul de concentrare

El strigă săpați mai adânc în pământ voi unii voi alții cântați mișcați din arcuș
își scoate pistolul din brâu îl flutură – albaștri-i sunt ochii
înfingeți mai bine lopate voi unii voi alții cântați pentru dans mai departe. (Celan, 2019)

Concluzii

Textul *Spovedania* este scris după ce misiunea sa a luat sfârșit, iar imaginile tulburătoare încă îi hrănesc conștiința. Esența spovedaniei sale constă în puterea logosului, în formația intelectuală a autorului, alături de formația sa morală și spirituală, acestea dând naștere acestui melanj de putere și sensibilitate. Puterea logosului constă în capacitatea acestuia de a construi și de a deconstrui lumi, iar textul *Spovedania* reprezintă un construct care are la bază fenomenul cultural al multiculturalismului. De asemenea, textul, prin atitudinea morală radicală și decisivă, a lansat ideea unei umanități care se ridică deasupra contextului istoric și politic.

Frapantă este modalitatea în care pânza istoriei se întregește, alături de pânza interpretărilor, prezentându-l pe Traian Popovici ca persoană reală, fiindcă numele său a fost ridicat la rangul de simbol. *Spovedania* este presărată cu intervenții personale poetice, autorul reușind să înglobeze tema memoriei în propriul text. În pofida unui context politic complicat, întoarcerea la valorile umaniste fundamentale, bine articulate discursiv, poate fi o salvare nu doar individuală, ci și colectivă. Prin textul său, Traian Popovici împletește literatura și istoria, memoria și procedeele artistice, creând un melanj dintre discursul responsabilității și relația identitate-alteritate. Într-un „mozaic plin de fapte contradictorii” (Diaconu, 2018) nu rămâne decât să acceptăm adevărul pe care scriitura îl impune și ordinea pe care ficțiunea o creează în haosul binomului constituit de alteritate și identitate.

Bibliografie

- Celan, Paul. *Opera poetică*, volum I, Iași: Editura Polirom, 2019.
- Dehelean, Constantin. *Despre identitate vs. alteritate*, Revista Arca, Nr. 4-5-6\ 2018: 7-14.
- Diaconu, A. Mircea. *Bucovina, între idilizare și demonizare. Cum e cu puțință identitatea?*. Meridian Critic: Analele Universității "Ștefan cel Mare" Suceava. Seria: Filologie. B. Literatură, nr. 2, volum 31, (2018): 105-121.
- Diaconu, A. Mircea. *Cuvinte despre strigătul lui Paul Celan*, Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava. B. Literatură, nr. 2, volum 11, (2005): 37-46.
- Grămadă, Ion. *Din Bucovina de altă dată. Schițe istorice*, Editura Casei Scoalelor. No. 2. 1926.
- Marin, Rodica. *Identitate și alteritate*. București: Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.
- Măndescu, Dragoș. *De la „Jidova” la „Jidava” și înapoi sau despre avatarurile unui microtoponim arheologic*. Argesis 17 (2008): 53-68.
- Nistor, Ion. *Istoria Bucovinei*. București: Editura Humanitas, 1991.
- Olaru, Dragoș. *Mesaje din trecut*. Cernăuți: Druk Art, 2020.
- Ornea, Zigu. *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Popovici, Traian. *Spovedania*. 29.10.2006.
- Satco, Emil. *Enciclopedia Bucovinei*. volumul II, Suceava : editura Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004.
- Ungurean, Ștefan, Ivănoiu, Mircea. *Oameni prin vremuri. Bucovineni în secolul XX*. volumul I, Editura Universității Transilvania din Brașov, 2015.
- Vișniec, Matei. *Ultimele zile ale Occidentului*. Iași: Polirom, 2018.